

Gömülü Teorinin Sosyal Bilimlerdeki Kullanımı: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Çocuk Evlilikler Örnekleme

İlkim BÜKE OKYAR^(*), Songül ÖĞÜT^(**)

Öz

2011 yılında başlayan ve on yılını doldurmuş Suriye iç savaşının en önemli sonuçlarından biri ağırlıklı kırsal kesimlerde yaşamakta olan milyonlarca Suriye vatandaşının zorunlu göç ile komşu ülkelere sığınması olmuştur. Göç alan ülkeler arasında Türkiye ev sahipliği yaptığı üç buçuk milyondan fazla Suriyeli sığınmacıyla dünyada ilk sırada yer almaktadır. Bu derece kapsamlı bir toplumsal hareketlilik kaçınılmaz olarak gerek ev sahibi gerekse geçici koruma altına alınan gruplar arasında siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Sosyal bir mesele olarak ortaya çıkan ve siyasi bir çözüm gerektiren konulardan biri de çocuk evlilikleridir. Bu makalenin amacı, esasen bir metot denemesi olarak temellendirilmiş kuram üzerinden Türkiye'deki geçici koruma altında olan Suriyeliler arasında sık karşılaştığımız çocuk evlilikleri perspektifi üzerinden gömülü teorinin yönetsel olarak sosyal bilimlerdeki etkinliğini irdelemektir. Bu çalışma boyunca karşılaşılan "çocuk-kadınlar" kavramının yanı sıra "çocuk-adamlar" kavramı da temellendirilmiş kuram kapsamında ortaya konulmuştur. Ayrıca makale mevcut insani yardım kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin kapasitesinin geliştirilmesinin yanı sıra Türkiye'nin politika yapıcılarının proaktif ve pragmatik bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temellendirilmiş teori metodu, geçici koruma altındaki Suriyeliler, çocuk evlilik, çocuk-kadın, çocuk-adam, sivil toplum

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06.02.2022

Kabul Tarihi: 01.06.2022

^(*)Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-posta: ilkim.okyar@yeditepe.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4272-8142>

^(**)Yüksek Lisans Öğrencisi, Tartu Üniversitesi, Çağdaş Asya ve Orta Doğu Çalışmaları.

E-posta: songulogut@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-0305>

İlkim Büke Okyar, Songül Öğüt, "Gömülü Teorinin Sosyal Bilimlerdeki Kullanımı: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Çocuk Evlilikler Örnekleme," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 14, (Mayıs 2022): 109- 132

DOI : <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.14.104>

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Use of Grounded Theory In Social Sciences: A Sample of Syrians Under Temporary Protection and Child Marriages

İlkim BÜKE OKYAR^(*), Songül ÖĞÜT^(**)

Abstract

One of the most important consequences of the civil war in Syria, which started in 2011 and has lasted for ten years, has been the forced migration of millions of Syrian citizens living mainly in rural areas to neighboring countries. Turkey ranks first among the countries receiving immigration, with nearly four million Syrian refugees it hosts. Such comprehensive social mobility necessarily brings political, social, and economic problems among the host population and the communities under temporary protection. One of these issues that emerges as a social problem and requires a political solution is child marriages. This article aims to observe the systematic efficiency of the grounded theory in social sciences through a case study of child marriages among the Syrians under temporary protection in Turkey. Within the scope of grounded theory, the concepts of "child-men" and "child-women" have been introduced as new concepts to the literature. Based on the concepts extracted as the result of the field research, the article argues that the capacity of the existing humanitarian organizations and local governments should be further developed. And Turkey's policymakers should adopt a proactive and pragmatic approach concerning the conditions that give rise to the phenomenon of child marriages, the factors that facilitate or impede it, and the outcomes it yields.

Keywords: *Grounded theory, Syrians under temporary protection, child-marriages, child-woman, child-man, civil society*

Original Research Article

Submission Date: 06.02.2022

Acceptance Date: 01.06.2022

^(*) Asst.Prof., Yeditepe University, Department of Political Science and International Relations.

E-mail: lkim.okyar@yeditepe.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4272-8142>

^(**) Master's Student, Tartu University, Contemporary Asian and Middle Eastern Studies, Estonia

E-mail: songulogut@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-0305>

İlkim Büke Okyar, Songül Öğüt, "Gömülü Teorinin Sosyal Bilimlerdeki Kullanımı: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Çocuk Evlilikler Örnekleme," Üsküdar University Journal of Social Sciences, issue: 14, (May 2022): 109-132

DOI : <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.14.104>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Zorunlu kitlesel akınları tetikleyen doğal afetler, temel ihtiyaçların karşılanmasındaki zorluklar, işsizlik, dini, siyasi ve etnik baskılar, güvenlik ihtiyacı gibi ana nedenlerden biri olarak savaşlar özellikle kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı kırılgan grupları ciddi biçimde etkilemektedir. 2011'de Suriye'de başlayan iç savaşla birlikte yaklaşık 6 milyondan fazla Suriyeli özellikle çevre ülkelere sığınmış, komşu Türkiye savaşta kaçan 3,7 milyondan fazla Suriyeliye geçici koruma statüsü sağlayan dünyadaki tek ülke olmuştur. Yaşanan iç savaş nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeliler, uluslararası yardım kuruluşları ve Birleşmiş Milletler'in yanı sıra, bağış yapan ve kapılarını kendilerine açan ülkelerin çabaları sayesinde bugüne kadar hayatlarını sınırlı şartlarda sürdürmeyi başarmışlardır. Ancak, tüm bu çabalar özellikle çocukların siyasi ve sosyal açıdan tam kapsamlı korunmalarını sağlamakta eksik kalmıştır. Bu çalışmada geçici koruma statüsündeki Suriyeli kız çocukların olduğu kadar erkek çocukların da temel sorunlarını ortaya koymaya yönelik araştırma yürütülmüştür.¹ Kırılgan gruplar arasında en sık çalışılan alan, kız çocukları ve bu bağlamda çocuk yaşta evliliklerdir. Çocuk yaşta evlilikler kız çocuklarının “çocuk-kadın” olarak sosyal pozisyonunu tekrar tanımlamaktadır. Ancak erken yaşta evlilikler gibi çocukların cinsiyet yargılarını pekiştiren, eğitimlerine engel olan, sağlıklarını tehlikeye atan, onları şiddet ve yoksulluk riskine maruz bırakan olaylar sadece kız çocuklarla sınırlı değildir.² Makale temellendirilmiş teori kuramı üzerinden yürüttüğü araştırmasında benzer bir durumun erkek çocukları için de geçerli olduğu verisine ulaşmış ve “çocuk-adam” kavramını ortaya koymuştur. Bu veri doğrultusunda makale, temellendirilmiş kuram üzerinden ortaya çıkarttığı çocuk-adam kategorisini Türkiye'deki mevcut insani yardım kuruluşları, yerel yönetimler ve politika yapıcılarının proaktif ve pragmatik bir yaklaşım geliştirmeleri gereken bir alan olarak benimsenmesi yönünde bir görüş savunmaktadır.

İnsani yardım kurumları zorla yerinden edilme sırasında çocuk yaşta evliliklere sebep olan faktörler üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Kuşkusuz, çocuk yaşta evliliklerde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, yoksulluk ve korku gibi kavramlar belirleyici olmakta ancak yine de literatür içerisinde verisel anlamda derinlemesine ve incelikli bir anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır. Daha spesifik olarak, amaç geçici koruma politikalarının zorunlu yer değiştirme sonucu kız ve erkek çocuklar için evlilik uygulamalarına ilişkin kararlarının yoksulluk ve güvensizlik gibi diğer kırılganlıklarla nasıl örtüştüğünü daha iyi anlamaktır. Suriyeli ailelerin günlük yaşamlarındaki sosyal, kültürel ve ekonomik güvenlik açıkları bu örtüşme noktalarının temelindedir. Bu kesişme noktalarının anlaşılması, gelecekte kırılgan grup olarak çocukların

¹ Ahmet İçduygu ve Doğu Şimşek, “Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies,” *Turkish Policy Quarterly* 15(3), (2016): 59-69. Roshni Chakraborty, “Child, not Bride.” *Harvard International Review*, 40(1), 2019: 20-21.

² UNICEF, “Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar,” <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>, 18 Mart 2021.; Dolunay Şenol ve Aybike Dinç, “Türkiye'nin Suriyeli Çocuk Gelinleri: Sosyolojik Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Göç ve Çocuklar* içinde, ed. Abulfaz Süleymanov, Pelin Sönmez, Selami Mete Akbaba, Fatma Demirbas Ünver (London: Transnational Press, 2016), 231-245.

maruz kaldığı en sık rastlanan “çocuk evlilikleri” ele alacak stratejik programlama ve politika süreçlerini bilgilendirmekte önem oluşturmaktadır. Nitekim çalışma, yerinden edilmiş aileler arasında çocuk yaşta evlilikleri Suriye'nin ataerkil sosyal ve kültürel yapısının bir uzantısı olarak sınırlandırmak yerine, çocuk evlilik oranlarının yoksulluk, güvensizlik ve göç yapılarından etkilendiğini bulgulamıştır.

Makalenin bu bağlamlarda özgün değeri, temellendirilmiş teori (kuram) kullanarak geçici koruma altında olan Suriyeli ailelerin yaşadığı sosyoekonomik düzeyi, düşük atıf bir ortamda çocuk evliliklerini, sosyal bir sistem olarak incelemiş olmasıdır. Çalışmanın öne çıkardığı kavramsal tanımlar içinde çocuk-kadınlar olgusunun ötesine geçilerek çocuk-adamlar ifadesi bulgulanmış ve tanımlanmıştır. Çocuk-kadın ve çocuk-adam tanımlamalarının temelini çok küçük yaşlarda evlendirilmiş kız ve erkek çocukların aile içindeki rollerinin değişmesi oluşturmaktadır. Çalışmada erkek çocukların en az kız çocukları kadar savunmasız olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan duruma özgü veri temelli önermelerin hem teorik hem de yöntemsel açıdan alana katkıda bulunacağı öngörülmüştür.

Temellendirilmiş Kuram (Grounded Theory) ve Yöntem

Bu makalenin amacı temellendirilmiş kuram (TK) ya da bir diğer deyişle gömülü teorinin nitel araştırma yöntemi olarak sosyal bilimlerde alanında kuram üretmeye yönelik bir uygulama olduğunu örnek bir çalışmayla savunmaktır. Nitel araştırmaların davranışsal teoriler karşısında popüleritelerini kaybetmeye başladığı 1960'ların sonunda pozitivist yöntemlere bir alternatif olarak şekillenmeye başlayan temellendirilmiş kuram gücünü araştırma süreci boyunca sistematik olarak toplanan ve analiz edilen verilerden türetilen bir teori üretme yöntemi olmasından alır.³ Bu savdan yola çıkarak araştırma yöntemi olarak gömülü teoriyi kullanan bu makale, genel olarak tüm nitel yöntemlere uygulanabilen üç metodolojik soruyu geçici koruma altındaki Suriye vatandaşlarının ev sahibi topluluklara sosyokültürel uyumu bağlamında çocuk yaşta evlilik meselesi üzerinden ele almakta ve bunun sosyal, ekonomik, ve siyasi yansımalarını gözleyerek kuram geliştirmeye yönelik kavramsal kategorileri belirlemeyi amaçlamaktadır.⁴

Bu üç yöntemsel analizin ilki, hali hazırdaki geçici koruma statüsündeki Suriyelileri içeren olağan bilimsel çalışmalar dahilinde “çocuk evlilikler” kavramının nasıl yeniden yorumlanabileceğidir. Buna istinaden araştırmacıların, araştırmalarında kullandıkları prosedürleri ve kuralları nasıl ortaya çıkarttıkları (uncover) ele alınacaktır.⁵ Makale araştırmanın örneklemini oluşturan farklı coğrafi ve sosyoekonomik deneyime sahip geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacılar arasındaki toplanan veriler sonucu ortaya çıkan ve çocuk evliliklere dair değerlendirme kriterlerini oluşturan temel kavramları kategorize eder.

³ Barney Glaser ve Anselm Strauss, *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. (Chicago: Aldine Publishing Company, 1967); Kathy Charmaz. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis* (London: Sage, 2006); Gary Thomas ve David James, “Reinventing Grounded Theory: Some Questions about Theory, Ground and Discovery,” *British Educational Research Journal* 32(6), (2006): 767-795.

⁴ Thomas ve James, “Reinventing Grounded Theory,” 769.

⁵ Juliet M. Corbin ve Anselm Strauss, *Grounded Theory in Practice* (London: Sage, 1997), 179.

Son olarak da bu kategorilerden yola çıkarak kuramlaştırılmaya yönelik ana bir kavram ortaya koyar.

Farklı felsefi bakış açılarına sahip iki sosyolog olan Barney Glaser ve Anselm Strauss'un 1967 yılında "The Discovery of Grounded Theory" (Temellendirilmiş Kuramın Keşfi) başlıklı çığır açan kitaplarının yayınlanmasıyla gündeme gelen gömülü teori epistemolojik ve pragmatik olmak üzere iki ana yaklaşım üzerine inşa edilmiştir.⁶ Her iki yaklaşım aslında temellendirilmiş kuramın yaratıcılarının geçmişlerini temsil eden iki rakip felsefi gelenekten kaynaklanır: Anselm Strauss 1900'lerdeki Chicago ekolünün pragmatizmini gömülü kuram içinde yansıtırken, Barney Glaser, Columbia Üniversitesi merkezinde 1950'lerde popülerleşen pozitivist gömülü teoriye taşınmıştır.⁷

Bu iki ekol arasında Glaser teori üretmeye yönelik "open mind" yani zihnin boşaltılarak ön yargıdan yoksun bir şekilde temellendirilmiş kuramı uygulanması gerekliliği vurgusunu yapar. Bu bağlamda "tabula rasa" yaklaşımını savunmasından ötürü Glaser'nin yaklaşımı büyük ölçüde tartışılan bir nokta olmaya devam etmektedir.⁸ Diğer taraftan Strauss'un savunduğu pragmatizm, sembolik etkileşimcilikle, insanların olaylara verdiği anlam ve bu anlamları iletmek için kullandıkları sembollere dair bir endişeyi paylaşır. Strauss'a göre, insan zihni sosyokültürel gerçeklikten bağımsız olmadığı gibi bir "tabula rasa" olarak işlemesi mümkün değildir. İnsan zihni bilgiyi üretirken her zaman belli referans çerçevelerine ihtiyaç duyar ve bunu yaparken de sahip olduğu anlam kodlarından etkilenir. Dolayısıyla araştırma içerisinde yer alan katılımcılar koşullara verdikleri tepkiler çerçevesinde kaderlerini kontrol edebilecek mekanizmalara sahiptir. Kuramın ana amaçlarından biri de bu mekanizmaları bulgulaştırmaktır.⁹

Temellendirilmiş kuramın ana özelliklerini bir olgunun tanımından onun meydana geldiği sürecin anlaşılmasına geçme ihtiyacı; sosyal bir sorunun nasıl ortaya çıktığına dair sınırlı olması veya hiç teori olmamasıdır; farklı grupların uyum sağlaması gereken durumların araştırılması; grupların eylemlerinin sonuçlarını tetikleyen olayların irdelenmesi, kategoriler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunların fenomen üzerindeki etkilerini anlaşılması gibi yöntemsel ve teorik ihtiyaçlar oluşturur. Tabii ki her kuram gibi temellendirilmiş kuramın da kuvvetli ve sınırlı yanları mevcuttur. Strauss ve Corbin okulunun temellendirilmiş kuramla ilgili öne çıkarttığı en kuvvetli tarafı verileri kodlamak, kalıpları aramak ve bulguları görüntülemek üzerinden inşa ettiği net prosedürlerdir. Bu prosedürler, kodlama aşamasında tümevarım ve tümdengelim birleştirir, dolayısıyla araştırmacının bilgisini mantık çerçevesinde katalize etmesine yardımcı olur. Sonuç olarak araştırmacının belirli bir epistemik alana önemli bir katkı olan orta dereceli bir teori üretmesine olanak sağlar. Temellendirilmiş kuramın zayıf noktalarının başındaysa bir olgunun ne olduğunu, neden ve nasıl ortaya çıktığını ve ona müdahale eden koşulları yakalayan

⁶ Charmaz, *Constructing Grounded Theory*, 14-16; Thomas ve James, "Reinventing Grounded Theory," 768-769; Juliet M. Corbin ve Anselm Strauss, "Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria," *Qualitative Sociology* 13(1), (1990): 3-21.

⁷ Charmaz, *Constructing Grounded Theory*, 20-21.

⁸ A.g.e, 165-167.

⁹ Uwe Flick, *Doing Grounded Theory* (London: Sage Publications, 2018), 83-94.; Charmaz, *Constructing Grounded Theory*, 115-118.

reaktif verilerle sınırlı olması gelir. Mesela doktora veya akademik destekli araştırmalar gibi var olan kuramlar üzerinden örnekleme gerektiren durumlarda gerçekçi olmayan teorik örnekleme ve doyunluk ilkeleri olası araştırmacının yeterli veya yanlış veriyle sonuçlanması gibi süreci uzatacak ve hatta negatif etkileyecektir. Dolayısıyla sonuç odaklı olması gereken bu tarz çalışmaların verimsiz olmasına sebep olabilecektir. Makale temellendirilmiş kuramın bu güçlü ve sınırlandırıcı taraflarını göz önünde bulundurmuş, ancak ampirik bir araştırma olma hedefinden yola çıkarak bu kuramı çalışmasında benimsemeyi öngörmüştür.

Temellendirilmiş kuramda örnekleme teorik zeminde ilerler.¹⁰ Analiz birimlerinin yani metin pasajları, gözlemdeki olaylar, görsel veriler gibi maksimum çeşitlilik içerisinde örneklenecek yeni birimlere yol açacak olan olgularının nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışır. Strauss ve Corbin'e göre, başlangıçta ya da üç veya dört görüşmenin sonunda araştırma sorusunun alanını sınırlandırmak gerekmektedir.¹¹ Ayrıca, araştırmacının konuya dair araştırmasını daha sağlıklı yürütebilmesi adına gerekli literatür taramasını yapmış olması beklenir.¹² Glaser bu görüşe karşı çıkmış, araştırmanın erken safhalarında gerçekleşecek bir literatür taramasının olası araştırmanın veya çıkabilecek teorinin şekillenmesine negatif etkisi olacağını savunmuştur.¹³ Buna karşılık, Strauss ve Corbin verileri sorgulayabilecek yöntemlerin işlevsellikleri açısından literatür taramasının araştırmanın başından itibaren önemli bir rolü olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁴ Bu, temellendirilmiş kuramdaki örneklemenin, tek başına veri toplamadan önce bir insan veya vaka örneği çizmekle ilerlemeyeceği anlamına gelir: temellendirilmiş kuramda örnekleme ve veri toplama iç içedir (Tablo 1).¹⁵

Temellendirilmiş teori sadece nitel araştırma tasarımı değildir, aksine röportajların transkriptleri, alan notları ve tarihsel referanslar gibi metinsel unsurları da içine alan bir müzakere alanıdır.¹⁶ Gençoğlu temel kuram yöntemleri üzerine yazdığı makalesinde her toplumun kendi gerçekliğini ürettiğini ancak başka bir toplumu anlamak ve açıklamak için bu gerçekliğin incelenen toplumun temel unsurlarını anlamakta yeterli olmayacağını savunur.¹⁷ Araştırılan fenomenin içinde olduğu dinamikler çerçevesinde kavramsal ve teorik olarak

¹⁰ Juliet M. Corbin ve Anselm Strauss, *Grounded Theory in Practice*.

¹¹ Bruce S. Thomson, "Sample Size and Grounded Theory," *Journal of Administration and Governance* 5, no. 1 (2010): 45-52.

¹² Corbin, ve Anselm Strauss, "Grounded Theory Research," 3-4.

¹³ Ciarán Dunne, "The Place of the Literature Review in Grounded Theory Research." *International Journal of Social Research Methodology* 14, no. 2 (2011): 118.

¹⁴ Anselm Strauss, *Qualitative Analysis for Social Scientists*, (Cambridge: University of Cambridge Press, 1987); Anselm Strauss ve Juliet M. Corbin, *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (Thousand Oaks: Sage, 1998), 91-94.

¹⁵ Elizabeth DePoy ve Laura N. Gitlin, *Introduction to Research E-book: Understanding and Applying Multiple Strategies*. Elsevier Health Sciences, 2019. <https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/3-s2.0-B9780323261715000082/first-page-pdf>; Aylin Yonca Gençoğlu, "Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram," *Tarih Okulu Dergisi* XVII (2014): 684-686.

¹⁶ Ralph LaRossa, "Grounded Theory Methods and Qualitative Family Research," *Journal of Marriage and Family* 67, no. 4 (2005): 837-857; Uwe Flick. *Doing Grounded Theory*. London: Sage Publications, 2018, 83-94.

¹⁷ Aylin Yonca Gençoğlu, "Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram," 684.

ortaya çıkarılması önem kazanmaktadır. Bu bağlamda temellendirilmiş kuram araştırmacının belli bir birikim doğrultusunda sosyolojik bir çıkarım yapmasını da mümkün kılar. Yine Gençoğlu'nun belirttiği gibi araştırılan toplumların yapısını açıklamak üzere hali hazırda bulunan kavramlara odaklanmak yerine saha çalışmasının içindeki verilere dayalı geliştirilen kavramlar üzerine teori oluşturmak var olan durumu anlamak adına daha etkili olacaktır.

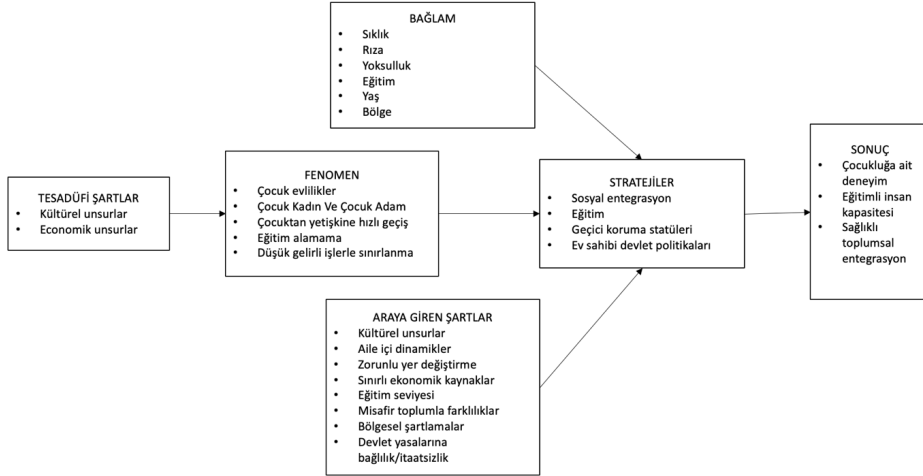
Bu doğrultuda makale geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar arasındaki kız ve erkek çocuk rollerini anlamak ve bu rollerin çocuk evlilikler bağlamında nasıl çözümlendiğini gözlemlemek için bu vakaların en çok meydana geldiği Gaziantep ve Adana illerinde araştırmasını birebir görüşmelere dayalı olarak sürdürmüştür ve benzer durumlara yol açan olayları örneklemeye çalışmıştır.¹⁸ Temellendirilmiş kuramda olgunun temsil edilebilirliği teorik olarak durumları ve olayları örnekleyerek elde edilir. Ancak aranan olguların değil, kavramların temsildir. Geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacı sayısının oldukça yüksek olduğu Gaziantep ve Adana'da yürütülen çalışma aslen bir örnekleme deneyimi olarak başlamakla birlikte araştırma sürecinde üzerinde henüz teorik bir yaklaşım bulunmayan "çocuk-adam" kavramını ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Bu kavram, farklı veri kaynakları üzerinden, fenomene yol açan koşulları, onu kolaylaştıran veya engelleyen faktörleri ve doğurduğu sonuçları gösteren analiz birimlerinin bulgulanması sonucu elde edilmiştir. Bu analiz üniteleri aynı zamanda temellendirilmiş kuram içerisindeki kodlama birimlerini oluşturur (Tablo 2).

Tablo 1: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Çocuk Evlilikler: Eksel Kodlama

KATEGORİ	TANIM	ÖRNEKLEM
Gündelik koşullar	Fenomeni etkileyen olayların tetiklenmesi	Çocuk-kadın ve çocuk adam olarak erken yaşta çocukların yetişkin hayatına dahil olmaları; aileyi çocuklarını erken yaşta evlendirmeye iten sebepler
Bağlamsal koşullar	Çevredeki makro ve mikro koşullar: siyasi, sosyal, ekonomik	Mecburiyete karşı rızaya dayalı ilişki, ekonomik şartlar, ailenin sosyal sermayesi
Araya giren koşullar	Bağlamsal koşulların etkisini azaltan faktörler	Çocuk/insan hakları değerlerine karşı namus ve utanç kurallarına bağlılık, devlet yasalarına bağlılık ve ya itaatsizlik, çıkar mekanizmaları, IŞİD gibi terör grupları odaklı korku
Eylem ve etkileşim stratejileri	Araya giren koşullardan kaynaklanan tepkiler (kim neyi nasıl yapar)	Zorla evlendirme, kız çocuklarına manevi destek, erkek çocuklarına manevi destek
Sonuçlar	Bu stratejilerin bir sonucu olarak ne olur veya bunlara yanıt verememe durumu	Aile ekonomik yükü, ağırlıklı olarak zorunlu çocuk evlilik sayesinde bölünür. Kız çocukları kadar erkek çocuklarda bu zorunlu evliliklerden etkilenir, çocukların bireysel kapasitelerinin sosyal ve ekonomik gelişimini engeller.

¹⁸ Glaser ve Strauss, *The Discovery of Grounded Theory*.

**Tablo 2: Temellendirilmiş Kuram Yöntemi Üzerinden Teorik Modelleme:
Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sığınmacılar ve Çocuk Evlilikler**

Bu çalışma için veri kaynağı olarak geçici koruma statüsündeki sosyo-ekonomik düzeyi düşük Suriyelilerin çoğunlukta olduğu Gaziantep'te faaliyet gösteren farklı kapasitelerde Suriyeli sivil toplum örgütleri ve Adana'daki geçici barınma merkezi dışında, Dağlıoğlu ve Gülbahçesi mahallerinde yaşayan Suriyeli çocuk sahibi aileler odak grupları olarak seçilmiştir. Bu iller seçilirken Göç İdaresi Başkanlığı verilerininin nüfus oranlarına göre kategorilendirilen öncelikli iller dikkate alınmıştır. Adana, Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin nüfus olarak en fazla bulunduğu beşinci şehir ve araştırmanın yapıldığı iki mahalle MAZLUMDER'in 2014 tarihli raporuna göre geçici barınma merkezi dışında Suriyelilerin ucuz kiralar nedeniyle ikamet etmeyi tercih ettiği yerler olması bakımından tercih edilmiştir.¹⁹ Aynı zamanda Suriye'ye coğrafi yakınlığı sebebiyle de yüksek yerleşim sağlayan Gaziantep Türkiye'de Suriyelilerin yaşadığı iller içinde 452.533 kişiyle ikinci sırada yer almaktadır. Bu rakam Gaziantep nüfusunun yaklaşık %23,31'ini oluşturmaktadır. Türkiye'nin güneyindeki büyük kentlerden olmaları, sınıra yakınlıkları sebebiyle hali hazırda yerleşim süreçlerini kolaylaştırıcı sosyal ağların varlığı ve diğer illere nazaran daha geniş iş imkânları sunmaları sebebiyle de Gaziantep ve Adana, Suriyeliler için bir çekim merkezi olmuştur.²⁰

Bu çalışmada Gaziantep'teki küçük ölçekli sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ile derinlemesine ve yarı-yapılandırılmış görüşmeleri birincil veri olarak değerlendirmek üzere temellendirilmiş teori yöntemi kullanmıştır. Görüşmelerin STK'larla yapılmasının merkezinde

¹⁹ Mazlumder Kadın Çalışmaları Grubu, *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. Mayıs 2014. [https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU(9).pdf)

²⁰ Hakan Gülerce ve Ekrem Demir, "Zorunlu Göç Sürecinde Sosyal Ağlar; Şanlıurfa'daki Suriyeli Sığınmacılar." *Journal of Social Policy Conferences* (2021): 190.; Ersin K. Sandal, Mesut Hançerkeran, ve Mehmet Tıraş, "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler," 472.; Mustafa Karataş, "Türk Yazılı Basınında Suriyeli Sığınmacılar ile Halk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," *Göç Araştırmaları Dergisi* 1 (2), (2015): 148.

Suriye'deki iç savaşın bir sonucu olarak ortaya çıkan insani krize dair toplumsal sorunlarda sivil toplumla iş birliği politikalarının kamu desteği elde etmesinin önemi oluşturmaktadır.²¹ Çalışma kapsamında görüşülen sivil toplum örgütleri Suriyeliler tarafından kurulmuş, dezavantajlı ve geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacı kadın ve çocuklara destek veren kurumlardan oluşmaktadır. Araştırma için farklı ölçeklerde sivil toplum örgütleri hedeflenmiştir. Bu ölçekler örgütün dâhil olduğu yerel ve/veya uluslararası proje ve destekler üzerinden değerlendirilmiştir. Görüşülen sivil toplum örgütleri bu bağlamda öne çıkanlar arasında Zenobia, Suriyeli Kadınlar Derneği, Maram Vakfı ve Women Now bulunmaktadır. Bu kurumların dışında araştırmaya katkı sağlaması adına odak grup çalışmaları yapılmıştır. Bunun için de Adana'da serbest ikamet eden geçici koruma altındaki dört farklı Suriyeli aileyle görüşülmüştür. Çalışmanın temel veri kaynaklarını bu kuruluş temsilcileri ve bireylerle birebir/yüz yüze derinlemesine ve yarı-yapılandırılmış görüşmeler, gözlemler ve duruma ilişkin edinilen dokümanlar oluşturmuştur. Çalışma süresince veri toplama ve veri analizi aynı anda gerçekleştirilmiştir. Bu veriler Tablo 2'de belirttiği şekilde modellenmiştir.

Çalışmanın literatür taraması akademik kitap, dergi makaleleri gibi yayınları, web sitelerini, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi uluslararası kuruluşların ve Göç İdaresi Başkanlığı'nın verilerini ve raporlarını içermektedir. Çalışma Strauss ve Corbin'in çizgisinde kalarak sınırlı literatür taraması ile görüşmelere başlanmıştır. Ardından seçili bölgelerde alan araştırması ve mülakatlar yapılmaya başlanmıştır. Sürdürülen bu çalışma daha önce literatürde referans verilmeyen ancak görüşmeler sırasında sıkça bahsi geçen küçük yaşta evlendirilen erkek çocuklara yönelik veri toplamayı mümkün kılmıştır. Temellendirilmiş kuram ilkeleri içerisinde yürütülen bu çalışma sonucu "çocuk-adam" kavramı bir bulgu olarak ortaya konmuştur. Detaylı literatür taraması çalışmanın son aşamasında oluşturulmuştur ve bulgunun kavramlaştırılarak, bu kavramın etrafında geliştirilebilecek teorik çalışmalara olan ihtiyacı vurgulamıştır.

Terminoloji olarak makale zorunlu yer değiştirme bağlamındaki farklı hukuksal statüleri içerisinde Türkiye'deki Suriyelilere yönelik en doğru kullanımın "geçici koruma" olduğu görüşündedir. Bu sebeple makale Suriye iç savaşından kaçarak Türkiye'de korunma arayan gruplara "geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar" olarak hitap edilecektir. Buradaki sığınma hukuksal bir statü olarak değil tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilen kimseler anlamında kullanılmıştır.

Türkiye'de Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yaşam şartlarına kısa bir bakış

2011'den bu yana Suriye'de yaşanan iç karışıklık ve savaş ortamının bir sonucu olarak, Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin yaklaşık %70'i Dünya Bankası standartlarına göre yoksul olarak kabul edilen gruba dahil.²² Buna ilaveten borç ve gıda

²¹ Kıvanç Ulusoy, "Testing Turkey's State Capacity: The Syrian Migration Crisis as Catalyst," *European Journal of Migration and Law* 23, no. 2 (2021): 152-154.

²² World Bank, *Deepened and Prolonged Poverty Affects Syrian Refugees and their Hosts, Requiring Bold Action* <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/12/17/deepened-and-prolonged-poverty-affects-syrian-refugees-and-their-hosts-requiring-bold-action>, 17 Aralık 2020.

yardımına artan bağımlılık nedeniyle birçok Suriyeli aile güvencesiz koşullarda yaşamlarını sürdürmek durumundadırlar.²³ Örneğin, resmi barınma merkezlerinin yetersizliğinden dolayı sığınmacılar Türkiye'nin doğu illeri de dahil olmak üzere gayri resmi çadır yerleşimlerinde derme çatma yapılarda veya şehir merkezlerinde aşırı kalabalık kiralık alanlarda yaşam imkânı aramak durumunda kalmaktadırlar.²⁴ Geçici barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerin bir kısmı apartman dairelerinde yaşama imkanı bulurken diğer bir kısmı kalabalık aile grupları olarak harabe yapılarda hayatlarını devam ettirmektedir. Bu noktada kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar içerisindeki evsizlik oranının %0,1 ile sınırlı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gaziantep'te (2018'de geçici barınma merkezleri kaldırılana kadar) geçici barınma merkezleri dahilinde ve bu merkezlerin dışında yaşayan Suriyelilerin kaldıkları konut tipleri ve kişi sayısı incelendiğinde Suriyelilerin büyük bir kısmının gecekondulu tipi alanlarda yaşadığı görülmüştür.²⁵ Aynı zamanda kötü şartlara rağmen yüksek konut kirasını karşılayabilmek adına sıklıkla birden fazla ailenin tek bir daireyi paylaştıkları buradaki istatistiki veriye yansımayan bir gerçektir.²⁶

Ayrıca dünyada en yüksek Suriyeli sayısına ev sahipliği yapan ülke olmak, Türkiye'nin zaten kırılğan olan ekonomisine ve kamu hizmeti altyapısına önemli ölçüde yük getirmiştir.²⁷ Cem Şentürk çalışmasında "Gaziantep'in toplu taşımada artan ihtiyaca karşılık verebilmek adına 2016 yılı sonuna kadar fazladan 140 otobüs satın almak ve 380 şoför istihdam etmek zorunda kaldığını" belirtmiştir.²⁸ Yine Şentürk'in ifadesiyle "belediyeler artan giderleri ek bütçe kaynaklarından yoksun biçimde taşımak zorunda" kalmaktadır. Zira kaynak dağıtımında kentte ikamet eden kişi sayısı değil, vatandaş sayısı esas alınmaktadır.²⁹ Bir diğer taraftan, Bekir Berat Özipek'in çalışmasında belirttiği gibi geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar ile ev sahibi Türkler, kısıtlı kaynaklar, hizmetler ve geçim fırsatları çerçevesinde rekabet etmektedirler.³⁰ Temel ihtiyaçlar ve ekonomik istikrar için rekabetin artması, geçici koruma altındaki grupların bir yük olarak algılanması ve olası en temel bireysel hakları üzerinden ekonomik katkılarının göz ardı edilmesi, hayal kırıklığı, günah keçiliği ve ayrımcılık gibi daha derin sosyokültürel çatışmalara sebep olarak iki grup arasında gerginliğin artmasına yol açmaktadır.

²³ Murat Erdoğan, "Syrian Refugees in Turkey," *Konrad-Adenauer-Stiftung Report* (2019), 13; Cem Şentürk, *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*, (İstanbul: Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı (ZfTI), 2020), 10.

²⁴ Cem Şentürk, *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*, 10-12.

²⁵ T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Aralık 2017; Ersin K. Sandal, Mesut Hançerkeran ve Mehmet Tıraş, "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları," *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 15, no. 2 (2016): 476.

²⁶ Cem Şentürk, *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*, 19.

²⁷ Danièle Belanger ve Cenk Saracoglu, "The Governance of Syrian Refugees in Turkey: The State-capital Nexus and Its Discontents," *Mediterranean Politics* 25, no. 4 (2020): 413-432.

²⁸ Cem Şentürk, *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*, 18.

²⁹ A.g.e.

³⁰ Mustafa Karataş, "Türk Yazılı Basınında Suriyeli Sığınmacılar," 145-150; Bekir Berat Özipek. "Ekonomi Temelli Ayrımcılık ve Önyargı Karşıtı Argümantasyona Katkı: 'Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi' Raporu," *Liberal Düşünce Dergisi* 23, Sayı: 90, (Bahar 2018): 125-146.

Yukarıda belirtilen tablodan en çok etkilenenler dezavantajlı olarak nitelendirilen kadın ve çocuklardır. Türkiye’de bulunan geçici koruma altındaki sığınmacıların %75’ini kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye, bazıları fiziksel yaralanmalar, psikolojik stres, kaynak güvensizliği ve temel sağlık hizmetlerinden yoksun kalmış 1.400.000’den fazla yerinden edilmiş Suriyeli çocuğa ev sahipliği yapmaktadır.³¹ Ayrıca birçok Suriyeli çocuk, örgün eğitime erişememekte ve ailelerini maddi olarak desteklemek için işgücüne katılmak zorunda kalmaktadır.³² Yerinden edilmiş Suriyeli kızlar için taciz ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (GBV) dahil olmak üzere ek riskler belgelenmiştir. Son raporlar, Suriye krizinin oluşturduğu toplumsal meseleler içinde artan çocuk evlilik oranlarını vurgulamış ve bu konuya ilişkin endişeleri artırmıştır.³³ Bu makale tam da bu veri doğrultusunda araştırma çerçevesini belirlemiştir.

Suriye’de Sosyal Yapı olarak Geleneksel Aile ve Cinsiyet Rollerine Kısa bir Bakış

Richard T. Antoun ve Donald Quataert Batı’dan farklı olarak Orta Doğu’nun temel sosyal yapısının geniş aileler olduğunu ve bu yapıların standart bir yaklaşımla incelenmesinin ekonomik koşullara göre büyüklük, zenginlik ve yoksulluk açısından değerlendirilmedikçe gerçekçi bir model sunmayacağından bahsederler.³⁴ Bu model coğrafya, bölge, etnik çeşitlilik veya ideolojiden ziyade kültürel ve toplumsal sınıf farklılıklarına odaklanır. Antoun ve Quataert bu model aracılığıyla köklü modern Suriye toplumunun içindeki toplumsal yozlaşmaya vurgu yapar ve bu yozlaşmanın toplum içerisinde kristalleşmiş sınıfların birbirlerine karşı kendilerini tanımlayarak ortaya çıkmasıyla daha iyi anlaşılabilirliğini savunur.³⁵

Thomas Collelo da Suriye yaşamındaki en önemli unsurun geniş aileler ve genellikle kişinin aile geçmişine dayalı sosyal konumu olduğunu savunur. Ailenin itibarı özellikle kırsal bölgelerde yaşayan geleneksel aile yapılarında daha da hâkimdir. Mesela bu yapılarda ailenin genç üyeleri evleneneye kadar anne ve babası başta olmak üzere geniş aile yapılarından ayrılmazlar.³⁶ Aileden anlaşılan yalın haliyle anne, baba ve kardeş değildir. Kültürel olarak en basit ailenin büyükanne ve büyükbaba, teyzeler, amcalar ve kuzenleri de kapsadığı düşünülmektedir. Kişinin geniş ailesiyle olan bağlantıları çok değerlidir, hatta kutsaldır. Aile sadece duygusal değil, aynı zamanda finansal ve sosyal bir mekanizma olarak da önemli bir destek sistemi gibi hareket eder.

Suriye’de bir ailenin itibarı, statüsü ve onuru, o ailenin bütünü üzerinden üyelerini tanımlar. Bu nedenle mensuplar ailelerinin onurunu lekelemekten endişe duyarlar ve genellikle Batılı

³¹ UNICEF, “Türkiye’deki Suriyeli Çocuklar,” 2021; Cem Şentürk, *Türkiye şehirlerinde Suriyeli göçmenler*, 19.

³² Gülden Ayman, “Suriyeli Mülteciler Bir Güvenlik Sorunu Mu?,” *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* içinde, ed. Adem Esen ve Mehmet Duman (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2019), 58-61.

³³ Save the Children, *Married By Exception: Child Marriage Policies In The Middle East And North Africa*, June 2021; Sare Aydın Yılmaz, “Suriyeli Mülteci Kadınlar: Göç Travması ve Entegrasyon.” *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* içinde, ed. Adem Esen ve Mehmet Duman (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2019), 47-49.

³⁴ Richard Antoun ve Donald Quataert, *Syria: Society, Culture, and Polity* (SUNY Press, 1991), 1-12.

³⁵ A.g.e., 11-12.

³⁶ Thomas Collelo, *Syria: A Country Study, Villages* (Washington: GPO for the Library of Congress, 1987).

aile anlayışının aksine ailelerinin itibarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyarlar.³⁷ Ailenin bir ferдинin başarısı veya eylemi, başkaları tarafından tüm ailenin algılanmasını etkileyebilir. Ailenin mahremiyetine (özellikle kadın üyeleri), aile üyelerinin namuslarını korumak için özen gösterilir. Bir kişi sosyal geleneklerden veya standartlardan uzaklaşırsa akrabaları kişinin aile içindeki statüsüne dair karar alabilir, hatta o kişiyi aileden dışlayabilir.³⁸

Suriye toplumu etnik-dindar bir toplum olarak tanımlanabilir. Din, sosyal yapı söz konusu olduğunda çok önemli bir rol oynamaktadır. İslam'ın en yaygın dini inanç olduğunu söyleyebildiğimiz Suriye'de Sünni İslam temel sosyal değerleri oluşturur. Doğum, evlilik ve miras gibi bazı kişisel statü konularında Hristiyan, Yahudi ve Dürzi azınlıklar kendi hukuk sistemlerini uygulamış olsa da diğer hukuki unsurlar baskın İslam hâkimiyeti nedeniyle Müslüman kanun ve yargı yetkisine bağımlıdır.³⁹

Bireylerin çevreleriyle ilişkileri, toplumsal cinsiyet rollerini özellikle toplumun değer ve inançlarına dayalı bir ürün olarak ortaya çıkarmaktadır. Amy M. Blackstone Batı toplumlarında da genellikle aile yapılarında, kadınların erkeklerden daha yapıcı özelliklere sahip olduğunu ve dışarıda değil evde tam zamanlı çalışarak evdeki yaşam alanının devamından sorumlu oldukları görüşünün benimsendiğini iddia eder.⁴⁰ Kadının aksine, erkek aileye maddi destek sağlamakla yükümlüdür.⁴¹ Suriye'deki sosyo-kültürel yapı Orta Doğu kültürlerinin geneline özgü olarak ataerkil aile temelleri üzerine oturur. Kısaca, baba veya en yaşlı erkek hanede en fazla otoriteye sahiptir ve aileden mali olarak sorumlu olması beklenir. Mesela bu kişinin görüşü tipik olarak bir tartışmada üstün gelendir; olası bir boşanma davasında çocukların doğrudan kendisine ait olduğu kabul edilir. Ailenin karar vericilerinin yaşlı erkekler olmaları kadınlar ve genç erkeklerin hedeflerine ulaşmalarını müzakere ve ikna süreciyle mümkün kılar.⁴² Bu ataerkil yapı soy ve veraset ilişkilerini de içine alır. Bu çerçevede belirli koşullar, bir ailenin dinine bağlı olarak değişebilir de maddi varlıklar ancak ailenin erkek üyeleri arasında el değiştirebilir. Akrabalık, Orta Doğu toplumlarını anlamak için temel ilke olarak tanımlanmaktadır. Sadece aile, evlilik ya da miras konularıyla ilgili ilişkileri göstermekle kalmaz, aynı zamanda bu toplumlarının şehir yaşamını, sosyal yapısını ve her şeyden önce hukuksal süreçlerini de etkiler.⁴³ Bir diğer ifadeyle akrabalık, diğer bireylerin dini bağlarını, vatandaşlıklarını, kimliklerini, sosyal yaşamlarını ve hatta aile içi ilişkiler hukuku çerçevesinde kişilerin statülerini belirleyen bir faktör olarak ortaya çıkar.⁴⁴

³⁷ Beth Baron, *Egypt as a Woman* (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 2005), 41.

³⁸ Annika Rabo, "Gender, State and Civil Society in Jordan and Syria." *Civil Society: Challenging Western Models* içinde, ed. Chris Hunn ve Elisabeth Dunn (London ve New York: Routledge, 1996), 155-177.

³⁹ Thomas Collelo, *Syria: A Country Study Villages*, 62-65.

⁴⁰ Amy Blackstone, "Gender Roles and Society," 337.

⁴¹ Yumna Asaf, "Syrian Women and the Refugee Crisis: Surviving the Conflict, Building Peace, and Taking New Gender Roles," *Social Sciences* 6(3), 110 (2017): 1-18; Annika Rabo, "Gender, State and Civil Society in Jordan and Syria."

⁴² Annika Rabo, "Gender, State and Civil Society in Jordan and Syria" 158-161.

⁴³ Zouhair Ghazzal, "Modern Middle East: Family, Gender, Sexuality" Special Topics Seminar, History Department, University of Chicago, (1998). <http://zouhairghazzal.com/courses/Hist300Kin.htm>.

⁴⁴ Esther Van Eijk, *Family Law in Syria: Patriarchy, Pluralism and Personal Status Laws*. (London, New York: I.B. Tauris Publishing, 2016), 109-111.

“Çocuk-kadınlar” ve “Çocuk-adamlar”

Bu çalışma, Birleşmiş Milletlerin çocuk tanımından yola çıkarak geçici koruma altındaki Suriyeli dezavantajlı gruplar içerisinde kültürel, sosyal ve ekonomik süreçlere bağlı ortaya çıkan iki temel kavram olarak çocuk-kadınlar ve çocuk-adamlar olgularına odaklanır. Bu kavramlar çocukların durumlarını daha kapsayıcı olarak tanımlamaktadır. Burada “adam” kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünden faydalanılarak erkek kişi ve/ veya diğer bir şekilde eş, koca anlamlarında kullanılmıştır. Bunun nedeni bu çocukların evlenmeleriyle üzerlerine aldıkları sosyal, maddi ve psikolojik sorumluluğun yetişkinlerle aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Literatürde sıklıkla kullanılan çocuk-gelin ve çocuk damat ifadeleri bu statüleri çocukluktan yetişkinliğe travmatik bir geçiş noktasında tanımlamakla sınırlı kalır. Halbuki, çocukların hayatlarının doğal akışındaki bu kırılma yukarıda da belirtildiği gibi hayat boyu sürecek bir olgular zinciri içerisinde çocukların birer yetişkinmişçesine kendilerine atanan “kadın” ve “adam” rollerinin içlerini doldurma çabasına dönüşür. Bu durum aynı zamanda bir süreklilik içerir ve “damat” ya da “gelin” tanımlarındaki sınırlı pozisyonun ötesine geçer. Mesela kız çocukları küçük yaşlarına rağmen artık kendi çocuklarını büyütmeye çalışmakta, erkek yaşlılarıysa ailenin geçimini sağlayan kişi olarak iş hayatına atılıp para kazanmak zorunda kalmaktadırlar.

Burada UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)’in çocuk tanımını belirtmek konunun bağlamını ortaya koymak açısından faydalıdır. Suriye’nin 1993’te onayladığı Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nin 1. Maddesine göre: “18 yaşının altındaki her birey, belirli bir ülkenin yasaları yetişkinlik için yasal yaşı daha küçük olarak belirlemedikçe, ‘çocuk’ olarak tanımlanır”.⁴⁵ Sözleşmenin izleme organı olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, reşit olma yaşı 18’in altına olan devletleri bu durumu gözden geçirmeye teşvik eder ve 18 yaşın altındaki tüm çocuklar için koruma düzeyini artırmayı hedefler. Bu devletler arasında Suriye de bulunmaktadır. Öyle ki Çocuk Hakları Komitesi’nin Suriye tarafından tanınmasına rağmen Suriye hukuki yapısı Birleşmiş Milletler tarafından ‘çocuk’ olarak tanımlanan 15 yaş altına kadar evlilikleri hoş görmektedir. Bu sebeple geçici koruma altında olan Suriyeli sığınmacılar arasında gözlemlenen çocuk evliliklerini sadece zorunlu yerinden edilme durumunun bir sonucu olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır.

1953 tarihli Suriye Anayasası içerisindeki “kişisel statü” yasası, yasal evlilik yaşını erkekler için 18, kadınlar için 17 olarak belirlemiştir. Ancak yasa baba veya dede tarafından (ailenin en yaşlı erkek üyesi) vesayet altına alınan erkek çocuklarına 15, kız çocuklarına 13 yaşında evlenme izni verilmesi esasını ek madde olarak içermektedir.⁴⁶ Buna karşılık 1953 Suriye Aile Yasası olarak da adlandırılan Suriye Statü Yasası, 307 ve 308. maddelerindeki evlilik ve boşanma bakımından Dürzi, Musevi ve Hıristiyan topluluklarını kapsamamaktadır. Bu toplulukların evlilik boşanma konuları bu etnik ve dini grupların kendi içinde halledilmek üzere kanunun dışında bırakılmıştır.⁴⁷ Dolayısıyla bu gruplar üzerinde bir hukuki baskı veya düzenleme mümkün değildir.

⁴⁵ UNICEF, *Convention on the Rights of the Child*.

⁴⁶ Rania Maktabi, “Gender, Family Law and Citizenship in Syria,” *Citizenship Studies* 14, no. 5 (2010): 557-572.

⁴⁷ Maurits S. Berger, “The Legal System of Family Law in Syria,” *Bulletin d’études orientales* (1997): 115-127.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNPFA), Mart 2019'da yayınladığı “Kafesteki Kuşlar Öttüğünde: Suriyeli Ergen Kızların Hikâyeleri” başlıklı bir raporda, iç savaşın başlamasından önce Suriyeliler arasındaki kayıtlı evliliklerin %12'sinin 18 yaş altındaki kızları kapsadığını belirtmiştir. Bu rakam 2012'de %18'e, 2013'te %25'e, 2014'ün başlarındaysa %32'ye ulaşmış, o zamandan beri de nispeten sabit kalmıştır.⁴⁸ Bu evliliklerin kayda değer bir kısmını 15 yaş altındaki evlilikler oluşturmaktadır.⁴⁹ Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar, 2011 yılından bu yana Suriye iç savaşının kritik sonuçlarından biri olan geçici koruma altındaki Suriyeliler arasında çocuk yaşta evliliklerde hızlı bir artış olduğunu vurgulamaktadır.

Bir diğer taraftan, araştırmalar çocuk yaşta evliliklerin biyolojik ve sosyal sonuçları arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erken yaşta evliliklerin temel olarak yoksul, daha az eğitilmiş ve tarıma dayalı toplulukları etkilediği açıktır. Suriye'de erken evlilik oranlarına bölgelere göre bakıldığında oldukça farklılık gösterdiği tezi bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerle de uyusmaktadır. Mesela yoksulluk ve çatışmanın yoğun olduğu bölgelerdeki çocuk ve kadınların durumunun izlenmesi üzerine Dünya Bankası tarafından yapılan “Çoklu Gösterge Küme Anketi,” Suriye'de çocuk yaşta evliliklerin en yüksek oranı %5,2 ile Daraa'da, en düşük oranı ise %1,1 ile Tartus'ta kaydetmiştir.⁵⁰ Bu oranların kız çocuklarının eğitim düzeyleriyle anlamlı bir ilişki içinde olduğu açıktır. Kadınların eğitimi arttığında çocuk yaşta evlilik oranlarında azalma olduğu, bunun da bölgelere göre önemli davranış değişiklikleri yaratmakta olduğu gözlemlenmiştir. Daraa şehri, yukarıda belirtildiği gibi en yüksek yoksulluk yüzdesinin yanı sıra, düşük eğitim seviyesi ve iç savaştan en çok etkilenen bölgelerden biri olarak çocuk evliliklerinin de en yüksek orana sahip olduğu güney Suriye'de yer almaktadır.⁵¹

Çocuk Kadın ve Çocuk Adam: Çalışmanın Epistemolojik Temelleri

Bu çalışma kapsamında 23 Kasım 2018'de yapılan görüşmede Gaziantep'teki Suriyeli Kadınlar Derneği Zenobia'dan Ahlam al-Milaji'ye çocuk evlilikleriyle hukuki, coğrafi ve sosyoekonomik statü arasındaki ilişkiye istinaden sorular yöneltildi.⁵² Ahlam, bu görüşmeden beş yıl önce Türkiye'ye gelmiş Halepli bir inşaat mühendisi. Kendini geleneksel aile yapısı içerisinde tanımlayan Ahlam özellikle Halep'in kırsal kesimlerine gidildikçe Suriye'de kanunen belirlenen minimum evlilik yaşı 15 bile olsa bu kanunun uygulanmadığını, hatta bu bölgelerde

⁴⁸ “When Caged Birds Sing: Stories of Syrian Adolescent Girls,” (UNPFA, March 2019), 27. <https://arabstates.unpfa.org/en/publications/when-caged-birds-sing-stories-syrian-adolescent-girls>.

⁴⁹ “Early Marriage Hits High Rates in some Areas of Syria,” (Syrians for Truth and Justice, 17 Eylül 2020, 10. https://stj-sy.org/en/early-marriage-hits-high-rates-in-some-areas-of-syria/#_ftn4).

⁵⁰ World Bank, “Multiple Indicator Cluster Survey 2006,” <https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/53/related-materials>.

⁵¹ “Rebels in Syria's Largest City of Aleppo Mostly Poor, Pious and from Rural Backgrounds,” Fox News (Kasım 20, 2014). <https://www.foxnews.com/world/rebels-in-syrias-largest-city-of-aleppo-mostly-poor-pious-and-from-rural-backgrounds>.

⁵² Görüşmelerde adı geçen katılımcıların isimlerini ve beyanlarını kullanma izni görüşme başında kendilerinden alınmıştır.

yaşayan gruplar tarafından farkında bile olunmadığını vurguladı. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarında evlilik yaşının 10'a kadar inebildiğini söyledi: "Bizde öyle bir yasa yok. Yani 10 yaşında bile evlendiyse sorun yok." Bunun sebepleri kendisine soru olarak yöneltildiğinde cevabını birkaç başlık altında topladı:

"16-17 yaşında hamile olup çocuğu olan çok kadın gördüm. Bu durumun birinci sebebi yoksul olmaları, ikinci sebebi ise eğitimsiz olmaları. Üçüncü nedeni ise DEAS'ın [Irak ve Şam İslam Devleti, IŞİD] varlığıdır. Aileler, özellikle savaştan sonra, kızlarını DEAS'a kapılmasınlar diye buraya, Türkiye'ye gönderiyorlar çünkü DEAS Suriye bölgelerine girince o bölgelerde yaşayan kızlarla evleniyorlar. Kızlar burada akrabaları aracılığıyla evlendiriliyorlar. Örneğin amcasına gönderiyorlar, sen onu evlendir ki DAES'e kalmasın deniliyor. Bu evlilikler sonrasında DEAS'ın aileler üzerinde oluşturduğu stres azaldı."

UNICEF, çocuk evliliğini, taraflardan birinin veya her ikisinin 18 yaşın altında olduğu herhangi bir resmi veya gayri resmi birliktelik olarak tanımlamaktadır. Çocuk evlilikler de dâhil olmak üzere eşlerden birinin veya her ikisinin de özgür ve tam rıza göstermediği zorla evlilik, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 16(2) Maddesi ve Birleşmiş Milletlerin 1981'de yürürlüğe giren "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" kapsamında oldukça geniş bir biçimde ele alınmıştır. Çocuk yaşta evlilik bir kızın sağlığını, geleceğini ve ailesini etkilediğinden, kalkınma ve refah için önemli etkileri olan ulusal düzeyde de önemli ekonomik yükler getirmektedir. Aynı sorun çocuk yaşta evlendirilen erkekler için de geçerlidir. Özellikle az gelişmiş, kırsal sosyokültürel geleneklere sıkışmış toplumlarda çocuk yaşta evlilik, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yoksulluğun temel etkenleridir. Birçok ebeveyn kızlarının veya oğullarının geleceğini güvence altına almanın en iyi yolunun erken evlilikler olduğuna inanmaktadır. Geleneksel olarak meşrulaştırılmış bu inanç durumu küresel bir sorun olarak uluslararası gündeme taşımakta ve ulusal çözümler üretilmesini gerekli kılmaktadır.⁵³

Yukarıda Ahlam al-Milaji'nin de belirttiği üzere, Türkiye'de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların içinde buldukları sosyokültürel duruma ek olarak silahlı çatışma ve zorla yerinden edilme sonucu artan cinsel şiddet ve taciz riskleri bazı ailelerde evliliğin ve iyi bir kocanın kızlara gerekli korumayı sağlayacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tehdit algısı ve yine aynı algıya bağlı olarak ailenin onurunun korunması Suriyeli geçici koruma altındaki sığınmacılar arasında çocuk evlilik oranlarının artmasında etken olmaktadır. Buna ilave olarak savaşta ailesini, eşini, yakınlarını kaybetmiş Suriyeli kadınlar özellikle doğu kültürünün izlerini taşıyan ev sahibi topluluklardaki cinsiyetçi bakış yüzünden en fazla istismara maruz kalan gruptur.⁵⁴ Ev sahibi toplumlardaki bu sosyal kodlarda geçici koruma altındaki gruplar içinde erken yaşta evlilik veyahut ikinci, üçüncü eş olmayı bir çözüm olarak

⁵³ UNICEF, "Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar," 2021.

⁵⁴ Hakan Gülerce, "Göç ve Belirsizlik Eşleri Kayıp Suriyeli Sığınmacı Kadınlar," *İnsan & Toplum* 10, no. 3 (2020): 217-221.

üretmektedir.⁵⁵ Ahlam'a çocuk evliliklerin Suriye genelinde geçerli bir uygulama olup olmadığı sorulduğunda bütününe bir genellemenin yanlış olacağını söyledi:

"Suriye'de, çok gelişmiş şehirler ve köyler var. Bu durum sadece gelişmemiş köylerde oluyor, gelişmiş köylerde ve şehirlerde ise böyle bir durum yok. Yani bu genel bir durum değil. Gelişmiş bölgelerde kız çocukları yükseköğrenimini (Üniversite) tamamlaması ve ondan sonra evlenmesi bekleniyor. Evlenmeyi reddeden çok kız var."

"[...] Ama fakir bölgelerde 16 ya da 17 yaşına kadar çocuk sahibi olanlar, hamile olanlar çok gördüm. Bunun ortaya çıkmasının sebepleri belirttiğim gibi hem yoksul olmaları hem ilim sahibi olmamalarından yani eğitimleri olmamasından."

Suriyeli bir sivil toplum örgütü olarak Zenobia'nın bu küçük yaşta evlenen gruba herhangi bir eğitim verip vermediği sorulduğunda Ahlam şunları aktardı: "Evlerde bazı eğitimler veriyoruz ancak evlenmekle ilgili değil hayatla ilgili; ne yapmalılar, nasıl davranmalılar, bir de sağlık konularında eğitim veriyoruz. Örneğin meme kanseri ile ilgili bir bilgilendirme toplantısı yaptık Amerika'daki bir dernek bize broşürlerini gönderdi ve bu konuda destek oldular."

Zenobia, gerek kız gerek erkek çocukların erken yaşta evlendirilmeleriyle mücadele etmek gerek küçük yaşta evlendirilmiş kız çocukların farkındalıklarını arttırmak adına bir seri eğitim projesi yürütmüş bir sivil toplum kuruluşu. Ahlam, Zeinoba'nın bu projelerini teknik eğitimler olmanın ötesinde "hayata dair" eğitimler olarak sınıflandırıyor. Özellikle daha kapalı yaşayan aşırı muhafazakâr aile yapıları içindeki kadınlara ve çocuk-kadınlara ulaşabilmek adına yaptığı çalışmalara dair yöneltilen soruya Ahlam şöyle cevap veriyor:

"Zenobia şöyle bir deney yaptı, bir araştırma grubu kurduk bu ailelere kiminle mesaj gönderebiliriz, nasıl ulaşabiliriz diye. Kuaförler vasıtasıyla ulaşabileceğimizi bulduk. Bunun için kuaförlerle bir grup toplantısı gerçekleştirdik, 40 kuaför salonu bu toplantıya katılım sağladı ve ailelerle ilişkilerimizi güçlendirdi. Hepsinin yasal olarak çalışmadığını belirtmeliyim, bu nedenle de yasal olarak nasıl çalışabilecekleri konusunda yol gösterdik. Bunu yapmamızdaki amaç aramızda bir güven bağı kurmaktı yani onların problemlerini sorunlarını halletmeye çalıştık. Suriyeli olan bu kadınlara sağlık problemleri olduğunda doktor getirdik, sağlıklarına nasıl dikkat etmeleri gerektiğini anlattık. Güven kurduktan sonra bu kuaförler küçük çocukların evlendirilmesinin önüne geçmek için kendilerine gelen müşterilerine şunları söylediler: "Siz çok büyük bir günah işliyorsunuz, çok büyük bir yanlış yapıyorsunuz, size gelen kız çocuklarını mesela 15 yaşındayken süslüyorsunuz hem de düğün için, bu çok büyük bir yanlış. Kadınlar oğullarını evlendirmek için kuaförlere gidiyorlar genellikle, güzel bir kız gördünüz mü diye soruyorlar. Evliliklerin birçoğu bu şekilde gerçekleşiyor. Bundan sonra akşam yemeği yaptık hepsini davet ettik ondan sonra Amerikan Avukat Sandığı ile çalıştık. Onlardan bu konuyla ilgili yasaları öğrenip bir broşüre koyduk ve hepsine dağıttık salonlarına koysunlar, insanlar öğrensinler diye. Tüm bu sürecin sonunda aileler çocuklarını küçük yaşlarda evlendirmekten yasal olmadığı için korkmaya başladılar."

⁵⁵ Aydın Yılmaz, E. S., "Suriyeli Mülteci Kadınlar: Göç Travması ve Entegrasyon," A. Esen ve M. Duman (Editörler), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler Tespitler ve Öneriler* (2016): 44-45.

Bir de şöyle bir durum var, 100 kişiden 20 kişi kurtardım ise bu büyük bir başarı değil mi? Kuaför kadınlardan 7 kadın bize katıldı ve artık bizim derneğimizde çalışıyorlar. Onlar da şöyle bir aktivite yaptılar; fakir olanların evine gidip kadınların saçlarını yaptılar, bakım yaptılar. Buradaki asıl hedef kadınlarla bir bağlantı kurmaktı. Bu durum şöyle bir şeye dönüştü, bu kadınlar her kuaföre gittiklerinde bizimle çalışmaya başlayan kuaförler tarafından yanlış ya da sakıncalı durumları önlemek adına eğitim almış oluyorlar.”

Yine 23 Kasım 2018’de Women Now for Development Gaziantep ofisinden Lubna Kanawati ise aynı soruya istinaden eğitimin önemini vurgulayarak şunları aktardı:

“Biz kız çocukların ve kadınların eğitim almalarına önem veriyoruz çünkü eğitime ulaşmakta sıkıntılar yaşıyorlar. Biz burada okuma yazma kursları açıyoruz bu grup için. Çocuklar için ayrıca kendi dillerinde de eğitim alabilecekleri kitaplar bastırdık ve bunları kullanıyoruz. Ayrıca buradaki kadınları iş hayatına kazandırabilmek için de meslek kursları açıyoruz ve katılmalarını sağlıyoruz. Elimizden geldiğince onlara rehberlik etmeye çalışıyoruz ki koşulları daha yaşanılabilir duruma gelsin.”

Ahlam’ın erkek çocukların evliliğine dair veri eksikliğini vurgulamış olması çocuk-adam kavramın çocuk evliliklerindeki tek kurbanın kız çocuklarla sınırlı olmadığı tezini ön plana çıkartmıştır. UNICEF’in raporuna göre, çocukluk çağında evlenen erkek ve kız çocukları biyolojik ve sosyal farklılıklar nedeniyle aynı risk ve sonuçları yaşamamakla birlikte, uygulama her iki cinsiyetten çocuklar için de bir hak ihlalidir. Kız çocuklarına benzer şekilde erkek çocuklar da hazır olamayacakları yetişkin sorumluluklarını üstlenmek zorunda kaldıkları bu ilişkilendirmelerde erken babalık ve hanenin geçimini sağlamak gibi ekonomik baskı yaşamaktadır. Üstelik bu faktörler çocuğun eğitim ve kariyer gelişimi fırsatlarına erişimini de kısıtlamaktadır.

UNICEF’in 2021’de yayınladığı rapor da “çocuk damatların”, sayılarının “çocuk gelinlere” göre daha az olmakla birlikte, benzer şekilde çocukluklarını yarıda kesen bir hak ihlali yaşamakta olduklarının altını çizmiştir.⁵⁶ UNICEF’in çocuk gelin tanımı içindeki kız çocukların erken evlendirilmesindeki en önemli faktörü tehdit risklerini azaltmak veya ortadan kaldırmak olarak belirtmiştir. Bununla birlikte aynı derecede olmasa da bu durum erkek çocuklar için de geçerlidir. Ahlam al-Milaji’nin 23 Kasım 2018’deki görüşmede durumu örnekleyerek şu şekilde açıkladı:

“Benim konuşmak istediğim dahası vurgulamak istediğim başka bir konu var. Erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerde konunun odağı sadece kız çocukları oluyor fakat bir de erkek çocuklar var. 3 yıl önce bir aileye gittim, bir kız çocuğu, 14-15 yaşlarında ve hamile. Yetim bir kız. Kocası ise 17 yaşında. Yani çocuk evliliklerinde sadece kız çocukları hakkında araştırma yapılmamalı erkekler çocuklar hakkında da araştırma yapmalı, bu durumun yarattığı etkiler ortaya konmalıdır. Çok küçük yaşlarda evlenen bu insanların ‘biz gençliğimizi yaşamadık, çocukluğumuzu yaşamadık’ şeklinde serzenişlerini de sıklıkla duyuyorum.”

⁵⁶ UNICEF, “Türkiye’deki Suriyeli Çocuklar.”

Evliliğin 17 yaş altı evli kızlar üzerindeki etkileri yaygın olarak bilinmesine rağmen 17 yaşından önce evlenen “çocuk damatlar” üzerindeki etkileri hakkında çok az veri bulunmaktadır. Bu veriler de erken evlilikler üzerine yapılan çalışmalarla sınırlıdır. Ancak çocuk-adam olmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu konuya dair literatür genelde çocuk-işçi tartışmalarıyla sınırlı kalmakta, diğer sosyal ve kültürel rolleri kapsamamaktadır. Bu sebeple literatürde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bulgu temellendirilmiş kuram yöntemi ile yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu görüşmelerden biri de 17 yaşında olan ve 15 yaşında evlenen Hayyan’la yapılmıştır (gerçekleştirilen bu görüşmede görüşmecinin gerçek adını kullanmak yerine takma bir isim kullanıldığını belirtmemiz gerekir). 2013 yılına kadar Suriye Halep’te Tarık El Bab’da yaşayan Hayyan, savaş başladıktan sonra Türkiye’ye gelmiş ve Adana’ya yerleşmiştir. Geçimini tespih yaparak kazanmaktadır. Hayyan’la görüşme 18 Aralık 2018 tarihinde Adana’da gerçekleştirilmiştir, evliliğiyle ilgili anlattıkları şu şekildedir:

“Karımla isteyerek evlendim. Düşünümüzün ardından ailemle aynı evde yaşamaya başladık. 17 yaşındayım ve bir kızım var. Benim için çalışmak ve ailevi sorumluluklarımı almak zor değil. Babam da benim gibi 15 yaşında evlenmiş. Mesleği kâğıt kutu toplamaktır. Suriye’de ailemin ekonomik durumu kötü değildi, biz fakir insanlar değildik. Erken evlilik hem erkek hem de kadınlar için kültürümüzün bir parçasıdır. Suriyeliler arasında çocuk yaşta evliliklerin nedenlerinden biri de aile bireylerinin, özellikle erkeklerin düzenli olarak bir araya gelip evlilik hakkında sohbet etmeleridir. Bu toplantılarda çocuklara evlenince neler yapması gerektiği, eve nasıl katkıda bulunması ve çocuk sahibi olarak soyunu devam ettirmesiyle ilgili bilgiler veriliyor, dolayısıyla ben evlilik fikriyle büyüdüm. Bu tamamlamam gereken bir görev gibiydi. Bu yüzden evlenmek istedim ve bunu isteyerek yaptım. Artık kendi ailem var ve bundan memnunum.”

Bir diğer görüşmecimiz Layal’ın erkek çocuklarına yönelik yapılan görüşmeler çocuk-adamların ev sahibi ülkede yaşadığı derin sosyoekonomik sorunların neler olduğunu öne çıkartmaktadır. 15 Aralık 2018 tarihinde Adana’da Layal’le yapılan görüşmede çocuklarından biri olan oğlu Sami’nin yaşadığı zorlukları aktarması hem hane halkının hem de Sami’nin nasıl etkilediğini açıkça ortaya koyuyor. “Oğlum Sami 17 yaşında evlendi, şu an 22 yaşında ve bir kızı var. Sami’nin düzenli bir işi yok. Uzun süre boyunca iş aradı ve sonunda bir yerde çalışmaya başladı ama parasını vermediler. Diğer oğullarım da aynı sorunu yaşıyorlar, paralarını alamıyorlar çoğu zaman. Bizim yaşamımızı devam ettirmek için de paraya ihtiyacımız var.”

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) belirttiğine göre, çalışma çağındaki bir milyonu aşkın Suriyeli sığınmacı çocuk ve genç, çoğunlukla erkeklerden oluşmaktadır.⁵⁷ Bu veriler, Layal’ın oğulları gibi birçok Suriyelinin hali hazırdaki durumunu açıklamaktadır. Gaziantep, Adana, Şanlıurfa ve Hatay gibi Türkiye’nin güneydoğu illerinde çalışan Suriyeli çocukların yaş ortalaması 14 ile 15 arasındadır. Yoksulluk, okula gidememek ve yetişkinler için

⁵⁷ Gürkan Morali, “Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar,” *OPUS International Journal of Society Researches* 8 (15), (2018): 1426-1427.

iş olanaklarının olmaması bu tür çocuk işçiliğinin üç ana nedenidir.⁵⁸ Ancak bu argümanın ciddi zaafı, kaç Suriyeli çocuk işçinin 18 yaşın altında evli olduğuna dair bir verinin olmamasıdır. Başka bir deyişle bunların kaçının çocuk-adam olduğudur.

Bu konuya dair savaşı takip eden süreçte iç savaşın şiddetinden kaçmaya çalışan Güney Suriye'deki kırılmalı ve savunmasız toplulukların bulunduğu kampların sürdürülebilirliğini üstlenen Maram Vakfı'nın kurucusu Yakzan Shishakly 10 Kasım 2018'deki görüşmesinde çocuk işçi ve erken evliliğe dair temel sorunları şöyle özetledi:

“Herkes çocuk işçiliğine karşı ama çocuk işçiliğini durduramazsınız. Çocuk işçiliği ile mücadele edemezsiniz. Neler olup bittiğine bakmak zorundasınız. Sokaktaki çocuklarla konuştum ve neden çalıştıklarını sordum, “Paraya ihtiyacımız var” dediler. Haftada 1000 veya 2000 Türk Lirası kazandıklarını varsayalım bu çocukların, bu çocuklarla para kazanmayı bırakmaları için onlarla tartışamazsınız. “Neden bırakacaklar?” “Sadece okula gitmek için mi!” Onlara yeterince para verirsiniz, çalışmazlar. Çocuklar, onlarla konuştuğunuzda okula gitmek istediklerini söylüyorlar. Arkadaşlarını görmek, okula gitmek istiyorlar, mesela okul servisleri onlar için bir rüya gibi ama paraları yetmiyor. Ailelerle bağlantı kurmak gerekiyor. Diyelim ki 16 yaşında iş arayan küçük bir kızla karşılaştım. Ona diyorum ki, daha hızlı iş bulmana yardım edeceğim ki bu kulağa kötü geliyor ama çözüm yolu bu ve çözümü görmezden gelemeyiz. Kulağa hoş gelmiyor ama bu değişim için bir başlangıç noktasıdır. Kızların ailelerine destek olursanız onlar da eğitime kavuşur.”

Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Türkiye’de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar arasında kız çocukların erken yaşta evlenmeleri genel olarak en önemli sorun gibi görünmekte ve erken evliliklerin kız çocukları üzerindeki etkileri de 2011’den bu yana geniş bir literatür içerisinde belgelenmektedir. Öte yandan temellendirilmiş kuram yöntemi üzerinden yürütülen bu çalışma, Suriyeli geçici koruma altındaki sığınmacılar arasında erkek çocukların parçası olduğu evliliklerle ilgili henüz yeterli düzeyde bir araştırılma yapılmadığını, bu konuda sosyal politikalar bakımından bir eksiklik olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmanın amaçlarından bir tanesi, konuyu kültürel unsurlar, aile içi dinamikler, zorunlu yerinden edilme, sınırlı ekonomik kaynaklar, eğitim seviyesi, misafir toplumla farklılıklar, bölgesel şartlamalar, devlet yasalarına bağlılık veya önemsememe gibi durumlar içerisinde tanımlamak suretiyle çocuk evliliklerin sadece kız çocuklar değil her iki taraf için nasıl etkenler ve süreçler içerisinde gerçekleştiğini araştırmaktır. Bulgular, erken evliliklerin sadece bu grup içindeki kızları değil, 18 yaşından önce evlenen erkekleri de etkilediğini ortaya koymaktadır. Yani bu çalışmada yapılan görüşmeler, erkek çocukların evlendiğinde sorumluluklarının artma eğiliminde olduğunu aynı zamanda da evin geçimini tek başına üstlenen veya ev geçimine katkı sağlayan kimseler olduğunu göstermiştir. Bu sorumluluklar erkek çocukların çocuk olmaktan çıkmasına sebep olup onları birer çocuk-adama dönüştürmektedir. Bu noktada dezavantajlı

⁵⁸ Çetin Çelik ve Ahmet İçduygu, “Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey,” *International Migration* 57 (2): 253.

grupların hakları ve korunmaları üzerinden düzenlenecek devlet yaptırımları son derece önemlidir.

UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar, kadın ve çocuklarla çalışan farklı sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen sayısız proje ev sahibi Türkiye'nin bu konudaki sınırlı siyasi yaptırım ve denetlemeleri üzerinde baskı oluşturmakta yetersiz kaldıklarını ifade etmektedirler.⁵⁹ Suriyeli kız çocuklar kadar erkek çocukların erken yaşta evlendirilmemesi konusunda benzer bir tutum eksikliği vardır. Suriyeli erkek çocukların çocuk yaşta evlilikleri konusunun ihmal edildiği ya da öncelik olmadığı görüşmeler sonunda anlaşılmaktadır. Bu konu, daha kapsamlı bir tartışma ve daha fazla araştırma için iyi bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Küçük yaşta yapılan evliliklerin Suriyeli erkek çocuklar üzerindeki potansiyel etkilerini kız çocuklar üzerindeki etkileriyle eş zamanlı olarak incelenmesi ve daha dikkatli bir şekilde ele alması Suriye toplumunun "kayıp gençliği" olarak görülen son on yılını sığınmacı olarak geçirmiş çocuk-adam ve çocuk-kadınların sorunlarını bir bütün olarak çözümlenmesinde yol gösterici olacaktır.

Konuyla ilgili bir diğer önemli bulgu ise Suriyeli kızların erken yaşta evlendirilmelerinin temel nedenlerinden birinin yoksulluk olduğunu karşımıza çıkarır. Bu çalışmanın saha araştırması, Suriyeli erkek çocukların küçük yaşta evlenmesinin nedeninin ailelerin ekonomik durumundan ziyade kültürel ilkelere ilgili olduğunu göstermektedir. Bu açıdan görüşmecilerimiz olası çözüm arayışları içerisinde önerilerinde Suriyeli erkek çocukların evlilik sorununa yönelik çözümün tek başına bu çocukların ailelerine ekonomik destek vermek olmayacağını vurgulamışlardır. Tabii ki ekonomik destek, özellikle erkek çocuklar için çocuk işçiliği ile mücadelede büyük önem taşımakta ayrıca hem kız hem de erkek çocuklar için eğitim olanakları sağlamaktadır. Bu kapsamda, çalışma ev sahibi devletin geçici koruma altındaki sığınmacılara yönelik siyaset geliştirerek eş zamanlı olarak çocuk yaşta evlilikler konusunda bu topluluklarda ailelerin de eğitilmesi gerekliliğini öne sürmektedir.

Saha araştırmasından ortaya çıkan en çarpıcı sonuç, araştırma kapsamında yapılan görüşmelere dayalı olarak Suriyeli sığınmacılar içerisindeki çocuk-adamların kız çocuklara göre sosyal statülerini değişimine sebep olan evlilik ve yine evliliğe bağlı hayat akışlarının süreçlerini geleneksel aile yapıları gereğince nispeten daha kabullenici olduklarını gözlemlenmiş olmasıdır.

Çalışmada Türkiye'de yaşayan geçici koruma altında bulunan Suriyeli aileler arasında Türkiye kanunlarının, yani Türk Medeni Kanunu (TMK) ve Türk Ceza Kanunu'nun çocuk yaşta evliliklere dair hükümleri caydırıcı rol oynayamadığı, hatta gerçek evlilik yaşlarının da gizlenmesine neden olduğu verisi elde edilmiştir. Yapılan mülakatlarda Gaziantep'te görüşülen Suriyeli sivil toplum kuruluşları da bu çerçevede Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal politikalar üretmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Ek olarak bu çalışma, Suriye'deki çocukların evliliklerinin bölgelere göre değiştiğini, Türkiye'deki geçici koruma altındaki sığınmacılar arasında çocuk evliliklerin, özellikle kız çocukları için, kırsal bölgelerden gelenlerde gözlendiği fikrini desteklemektedir.

⁵⁹ Bu araştırma kapsamında görüşülenler Women Now for Development ve Zenobia Suriye Kadınlar Derneği'nin görüşmecileri bu eksikliklere referans vermişlerdir.

Bu çalışmanın birtakım potansiyel sınırlamaları dikkate alınmalıdır. Ülkelerini şiddet korkusuyla zorla terk etmek zorunda kalmış Suriyeliler arasında resmi evlilik kaydının olmaması, birçoğunun ilk kayıt adımlarından bazılarını tamamlamak için gerekli belgelere sahip olmaması gibi sebepler çocuk evliliğinin yaygınlığı hakkında geçerli bilgi edinmeyi zorlaştırmaktadır. Yine, zaman zaman Suriyeli ailelerde çocuk yaşta evlilikle ilgili sınır dışı edilme korkusu, katılımcıların evlilik yaşlarını doğru söylememelerine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak bir diğer konu, Suriyeliler arasında çocuk-adamlar oranına dair kesin bir veri olmamasıdır. Çalışmayı sınırlandıran bir başka ciddi sorun da bu ailelere ulaşmada, görüşmeye ikna etmede ve mülakatı sadece evlerinde gerçekleştirmek istemelerindeki süreç olmuştur.

Sonuç

Çalışmanın en önemli sonucu temellendirilmiş kuramın göç çalışmaları gibi sosyal bilimin teorik kavramlara ihtiyaç duyduğu alanlarda yeni kavramsal kategoriler ve bunlar arasında yeni ilişkiler kurmaya imkân vermiş olduğunu ortaya koymasıdır. Göç çalışmaları şaşırtıcı bir şekilde yeterince kuramsallaştırılmamış bir sosyal araştırma alanı olarak kalmıştır. Kitlesel akınlar ya da göç süreçleri hakkında daha zengin bir anlayış geliştirebilmek için bu süreçleri kavramsal olarak bir parçası oldukları toplumsal değişim süreçleri içinde tanımlamak gerekir. Makale bu bağlamda yaptığı çalışmada çocuk evlilikleri ve bu evliliklerin sığınmacı ve ev sahibi toplumlardaki süreçlerini incelemiştir.

Temellendirilmiş kuram yöntemi saha araştırması sürecinde elde edilen verilerden hareketle teori üretmeyi hedefleyen bir araştırma biçimidir. Bu çerçevede kendi ülkelerindeki iç savaş sebebiyle kitlesel akınlar sonucu Türkiye'ye sığınan ve geçici koruma altındaki Suriyeliler arasındaki çocuk yaşta evlilikleri araştırma sahası olarak belirlemiştir. Saha çalışmasını hem Adana'daki Suriyeli sığınmacıların evlerine misafir olarak hem de Gaziantep'teki Suriyelilerle çalışan sivil toplum örgütleriyle tercümanlar eşliğinde yüz yüze görüşmelerle yapmıştır.

Temellendirilmiş kuram yöntemi sosyal bilimlerdeki kullanımı bakımından iki temel unsur içerir. Bunlardan birincisi kavramsal kategoriler ve bunların özelliklerinin belirlenmesidir. İkincisi ise belirlenen kategoriler ve kategorilerin özellikleri arasında kurulan ilişkilere. Makale kapsamında yürütülen çalışmada bu yöntemsel temeller üzerinden ilerleyerek "çocuk-kadın" ve "çocuk-adam" gibi saha araştırmasında elde edilen veriler doğrultusunda kavramsal kategorileri belirlemiş ve tanımlamıştır. İkinci aşamada da yine araştırma sırasında elde edilen veriler üzerinden toplumsal cinsiyet rolleri ve çocuk yaşta evlilikler sorunuyla bağlantılı olarak Suriye toplumunun etnik-dini yapısı, savaş, zorunlu yer değişimi, yoksulluk gibi siyasi, sosyokültürel ve ekonomik şartların çocuk evlilikler ve bu evliliklerin ürünü olarak çocukların değişen sosyal statüsü üzerindeki etkisine bakmıştır. Temellendirilmiş kuram üzerinden uygulanan bu iki aşamalı model sonucu iki öneriye ulaşmıştır. Birincisi sağlıklı bir toplumsal entegrasyon için mevcut insani yardım kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin kapasitelerinin geliştirilmesi; ikincisi ise Türkiye'nin politika yapıcılarının geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılara yönelik proaktif ve pragmatik bir yaklaşım benimsemesi.

KAYNAKÇA

- Akın, Mahmut H. ve Gökhan Özbaş. "Suriye'den Türkiye'ye Göçün Sosyolojik Sonuçları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Uygulanmalı Bir Saha Araştırması." *Liberal Düşünce Dergisi* 25(97), (2020): 47-65.
- Antoun, Richard T. ve Donald Quataert. *Syria: Society, Culture, and Polity*. New York: SUNY Press, 1991.
- Asaf, Yumna. "Syrian Women and the Refugee Crisis: Surviving the Conflict, Building Peace, and Taking New Gender Roles." *Social Sciences* 6 (3), (2017): 1-18.
- Aydın, Yılmaz ve Sare E.. "Suriyeli Mülteci Kadınlar: Göç Travması ve Entegrasyon." *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, içinde. Editörler: Adem Esen and Mehmet Duran, 37-51. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD), 2019.
- Ayman, Gülden. "Suriyeli Mülteciler Bir Güvenlik Sorunu Mu?" *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* içinde, 58-61. Editörler: Adem Esen ve Mehmet Duman, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2019.
- Baron, Beth. *Egypt as a Woman*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 2005.
- Belanger, Danièle ve Cenk Saraçoğlu. "The Governance of Syrian Refugees in Turkey: The State-Capital Nexus and its Discontents." *Mediterranean Politics* 25 (4), (2020): 413-432.
- Berger, Maurits S.. "The Legal System of Family Law in Syria." *Bulletin d'études Orientales*, (1997): 115-127.
- Blackstone, Amy. "Gender Roles and Society." *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments* içinde. Editörler: Julia R. Miller, Richard M. Lerner and Lawrence.B. Schiamberg, 335-338. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2003.
- Chakraborty, Roshni. "Child, not Bride." *Harvard International Review* 40 (1): 20-21.
- Charmaz, Kathy. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: Sage, 2006.
- Collelo, Thomas. *Syria: A Country Study, Villages*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987.
- Corbin, Juliet M. ve Anselm Strauss. "Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria." *Qualitative Sociology* 13 (1), (1990): 3-21.
- Çelik, Çetin ve Ahmet İçduygu. "Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey." *International Migration* 57 (2), (2019): 253-267.
- DePoy, Elizabeth ve Laura N. Gitlin. "Introduction to Research E-book: Understanding and Applying Multiple Strategies." *Understanding and Applying Multiple Strategies* içinde. E-Book: Elsevier Health Sciences, 2019.
- Dunne, Ciarán. "The Place of the Literature Review in Grounded Theory Research." *International Journal of Social Research Methodology* 14 (2), (2011): 111-124.
- Erdoğan, Murat. *Syrian Refugees in Turkey*. Konrad-Adenauer-Stiftung Report, 2019.
- Flick, Uwe. *Doing Grounded Theory*. London: Sage Publications, 2018.
- Ghazzal, Zouhair. "Modern Middle East: Family, Gender, Sexuality." *Special Topics Seminar, History Department*. Chicago: University of Chicago, 1998.
- Glaser, Barney ve Anselm Strauss. *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.
- Gençoğlu, Aylin Yonca. "Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram." *Tarih Okulu Dergisi* XVII, 2014.

- Gülerce, Hakan. "Göç ve Belirsizlik Eşleri Kayıp Suriyeli Sığınmacı Kadınlar." *İnsan & Toplum* 10 (3), (2020): 217-221.
- Gülerce, Hakan ve Ekrem Demir. "Zorunlu Göç Sürecinde Sosyal Ağlar; Şanlıurfa'daki Suriyeli Sığınmacılar." *Journal of Social Policy Conferences* (81), (2021): 185-211.
- Hein, Jeremy. "Refugees, Immigrants, and the State." *Annual Review of Sociology* 19(1), (1993): 43-59.
- İçduygu, Ahmet. "Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead." *Transatlantic Council on Migration* 3(8): (2015): 1-18.
- İçduygu, Ahmet ve Doğu Şimşek. "Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies." *Turkish Policy Quarterly* 15 (3), (2016): 59-69.
- Karataş, Mustafa. "Türk Yazılı Basınında Suriyeli Sığınmacılar ile Halk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ." *Göç Araştırmaları Dergisi* 1(2), (2015): 112-151.
- LaRossa, Ralph. "Grounded Theory Methods and Qualitative Family Research." *Journal of Marriage and Family* 67 (4), (2005): 837-857.
- Maktabi, Rania. "Gender, Family Law and Citizenship in Syria." *Citizenship Studies* 14(5), (2010): 557-572.
- Mazlumder Kadın Çalışmaları Grubu. *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. Mayıs 2014. [https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU(9).pdf).
- Moralı, Gürkan. "Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar." *OPUS International Journal of Society Researches* 8 (15), (2018): 1426-1449.
- Özipek, Bekir Berat. "Ekonomi Temelli Ayrımcılık ve Önyargı Karşıtı Argümantasyona Katkı: 'Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi' Raporu." *Liberal Düşünce Dergisi* 25 (90), (2018): 125-146.
- Rabo, Annika. "Gender, State and Civil Society in Jordan and Syria ." *Civil Society: Challenging Western Models* içinde. Editörler: Chris Hunn and Elisabeth Dunn, 155-177. New York: Routledge, 1996.
- Sandal, Ersin Kaya, Mesut Hançerkıran ve Mehmet Tıraş. "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları." *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 15 (2), (2016): 461-483.
- Save the Children. *Married By Exception: Child Marriage Policies in The Middle East and North Africa*. Save the Children, 2021, 1-46. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/married_by_exception.pdf.
- Strauss, Anselm. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: University of Cambridge Press, 1987.
- Strauss, Anselm ve Juliet M. Corbin. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage, 1998.
- Syrians for Truth and Justice. *Early Marriage Hits High Rates in some Areas of Syria*. Thematic Report, Syrians for Truth and Justice, (2019):1-17. <https://stj-sy.org/en/early-marriage-hits-high-rates-in-some-areas-of-syria/>.
- Şenol, Dolunay ve Aybike Dinç. "Türkiye'nin Suriyeli Çocuk Gelinleri: Sosyolojik bir Değerlendirme." *Uluslararası Göç ve Çocuklar* içinde. Editörler: Abulfez Süleymanov, Pelin Sönmez, Selami Mete Akbaba and Fatma Demirbas Ünver. London: Transitional Press, 2016. 231-245.
- Şentürk, Cem. *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*. İstanbul: Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı, 2020.

- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. "Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması." T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2017.
- Thomas, Gary ve David James. "Reinventing Grounded Theory: Some Questions about Theory, Ground and Discovery." *British Educational Research Journal* 32 (6), (2006): 767-795.
- Thomson, S. Bruce. "Sample Size and Grounded Theory." *Journal of Administration and Governance* 5(1), (2010): 45-52.
- UNFPA. "When Caged Birds Sing: Stories of Syrian Adolescent Girls." 2019.
- UNICEF. *Convention on the Rights of the Child*.
- UNICEF. "Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar." 2021.
- Ulusoy, Kıvanç. "Testing Turkey's State Capacity: The Syrian Migration Crisis as Catalyst ." *European Journal of Migration and Law* 23(2), (2021): 152-175.
- Van Eijk, Esther. *Family law in Syria: Patriarchy, pluralism and personal status laws*. London, New York: I.B. Tauris Publishing, 2016.
- World Bank. "Deepened and Prolonged Poverty Affects Syrian Refugees and their Hosts, Requiring Bold Action." <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/12/17/deepened-and-prolonged-poverty-affects-syrian-refugees-and-their-hosts-requiring-bold-action>, 17 Aralık 2020.
- World Bank. "Multiple Indicator Cluster Survey 2006," <https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/53/related-materials>.